

Nino Škrabe

ŽORŽ PARO, MOJ REDATELJ I PRIJATELJ

Sudjelovanje na simpoziju o Georgiju Paru čast je za jednoga histrionskog, prerijjskog pisca. Mislim čak da mi je to nakon više od pedeset godina bavljenja kazalištem prvi simpozij na kojem sudjelujem. Kad se radi o Žoržu Paru, a i o ljudima koji su me pozvali, onda se to nije moglo odbiti. Kada me Snježana Banović pitala koji naslov da stavi mojem izlaganju, sjetio sam se naslova Parova predgovora za knjigu mojih drama *U Plavom podrumu*. On je taj predgovor naslovio *Nino Škrabe, moj pisac i prijatelj* pa ja sada njemu uzvraćam na sličan način.

O Žoržu bih mogao govoriti mnogo i dugo, a vjerojatno bi svako izlaganje bilo sasvim drukčije. Žorž je bio moj prijatelj i mentor; nešto poput starijeg brata. Radili smo „samo“ šest predstava zajedno, od toga četiri u posljednje tri godine njegova života. To ipak daje neki pečat njegovu stvaranju, a mojem pogotovo. Lani, kada je bila prva godišnjica njegove smrti, izdali smo knjigu *Dobri čovjek Bažulek – Georgiju Paru u spomen*, pa je ovo prilika da na tome zahvalim njegovu zavičajnom gradu Karlovcu u koji se tako rado vraćao. Nije mu Karlovac uvijek bio sklon i nije se uvijek odnosio prema njemu kako dolikuje (*nemo propheta in patria*), ali posljednjih godina to se promijeni-

lo. To je Žoržu mnogo značilo, a posljednja njegova predstava *Dobri čovjek Bažulek*¹, nastala u koprodukciji zagrebačkoga KNAP-a i karlovačkog Zorin doma, bila je svojevrstni Žoržov „labudi pjev“. Uvijek će mi pred očima ostati ta posljednja predstava u Karlovcu i krcata dvorana. Žorž se tada već teško kretao i teško stajao, ali bio je iznimno sretan. Stoga i ovom prilikom zahvaljujem gradu Karlovcu i Gradskom kazalištu Zorin dom, a posebno ravnatelju Srećku Šestanu, voditeljici Dramskog studija Sanji Hrnjak i Žoržovu prijatelju Dubravku Deliću što su omogućili da veliki Georgij Paro doživi tu večer, to priznanje i tu predstavu. Tu moram spomenuti i Borisa Kovačevića iz KNAP-a, koji je svih tih dana bio i Žoržova desna ruka i šofer i andeo čuvar.

Kao što je Žoržov sin Aljoša Paro napisao u knjizi koju sam spomenuo, predstava o Bažuleku bila je nešto poput Žoržove kazališne oporuke i njegova oproštaja od kazališta, svijeta i života. Ponosan sam i sretan što sam u tome sudjelovao, a na neki način i sjetan jer mi Žorž Paro jako nedostaje. Znali smo se svakodnevno čuti po dva, tri puta i tada smo razgovarali o svim mogućim stvarima. U mnogočemu smo se slagali, ali smo se znali i razilaziti. Jedna

Georgij Paro, Mladen Vasary i Nino Škrabe

od stvari koje su nas povezivale bio je i moj grad, Jaska. Žorž je u žumberačkom selu Grabarku, nedaleko od Jastrebarskog, desetljećima posjedovao kuću za odmor. Zbog toga je često dolazio u Jasku gdje je imao svoje omiljene kafiće i svoju slastičarnicu te se na neki način smatrao i Jaskancem. Bio je i član Ogranka Matice hrvatske u Jastrebarskom što je rado isticao. Grabarak je bio njegova oaza i ondje je tražio smirenje, predah i inspiraciju za daljnje djelovanje.

U vrijeme djelovanja spisateljskog trolista Škrabe-Senker-Mujičić i u vrijeme našega velikog uspjeha s mjuziklom *O'Kaj* u Komediji, Žorž je bio zaposlen u tom kazalištu kao dramaturg. Moram pritom svakako spomenuti veliko međusobno uvažavanje dvojice velikana hrvatskog kazališta, Žorža i Vlade Štefančića, redatelja te predstave, koji je Žoržu pružio ruku u trenutku kada su mu mnogi okrenuli leđa. *O'Kaj* je bio iznimno popularan među Zagrepčanima te uz *Jaltu*, *Jaltu* jedan od Komedijinih najizvođenijih mjuzikala.² Na izvedbama *O'Kaja* često sam viđao i Žorža. Mislio sam da je „dežuran“ i da dolazi po službenoj dužnosti, no kada smo se poslije sprijateljili, rekao mi je da je na *O'Kaj* dolazio uživati. I to i jest ono što nas je vjerojatno

spojilo: činjenica da smo obojica voljeli glumačko i gledateljsko kazalište, gdje u predstavi uživaju i glumci i publika. Nikada ga nisam vidio sretnijeg nego na Opatovini, kada su se za toplih ljetnih večeri onamo slijevale rijeke gledatelja, njih sedamsto do osamsto po predstavi. Žorž je dolazio na svaku izvedbu uživati u jedinstvenu sjedinjenju predstave, glumaca i gledatelja. Tada je bio sretan i uvijek je ponavljao: *To je smisao kazališta... Gospon pisac, vi ste sretan čovek. Tak nekaj je Shakespeare doživljavao u Globeu... Ako smo mi iz večeri u večer sretni i zadovoljni, ako ovih osamsto ljudi uživa u predstavi i nakon toga s osmijehom na licu sretni odlaze kući, onda smo*

¹ Praizvedba ove Škrabeove komedije o hrvatskome Svatkoviću, a pisane po uzoru na *Jedermann* Huga von Hofmannsthal, održana je u Karlovcu, 16. XII. 2017.

² Praizvedba mjuzikla, čija se radnja temelji na temi Divljege zapada, „kaubojima i Indijancima“, za koji je glazbu skladao Stipica Kalogjera, bila je 1974. godine u režiji Vlade Štefančića. Po podacima kazališta Komedija, do 2015. odigrana je 271 izvedba *O'Kaja* što ga stavlja na 8. mjesto po broju izvedbi u povijesti toga kazališta. <http://www.komedija.hr/www/o-kazalistu/komedija-ubrojka/>

Nino Škrabe: *Dobri čovjek Bažulek*, KNAP Zagreb i Zorin dom Karlovac, 2017.

uspjeli u svojoj misiji, i ja kao redatelj i vi kao pisac i glumci kao tumači naših misli i želja. I to smo suradujući u naših šest predstava – tri histrionske i tri knapovske – redovito uspijevali i zbog toga bili sretni. Što može više poželjeti jedan komediograf, jedan prerijski histriion, ljubitelj vesterna i mjuzikla?

Uspjeh naše suradnje dijelom se možda može zahvaliti i tomu što sam ja, pišući kazališne tekstove, uvijek mislio o glumcima koji će to igrati i publici radi koje sve to radimo, a što je izravna posljedica činjenice da sam pedeset godina vodio amatersko kazalište u Jaski, u kojem sam izrežirao barem isto toliko predstava. Moj tekst koji bi Žorž dobio u ruke već je maksimalno bio prilagođen određenome glumačkom ansamblu, a i publici koja će to gledati. Iznimka je *Dobri čovjek Bažulek*, tekst koji je nastajao zajedničkim trudom, korak po korak, ruku pod ruku, prizor po prizor. Shvatio sam da radeći tu predstavu Žorž na neki način sređuje svoje račune s cijelim mikrokozmosom, svijetom oko nas, a na kraju i s kazalištem, pretvorenim u sudnicu. Tako smo krenuli od radnog mjesta i obitelji, preko lokalne samouprave, banaka, sporta, policije i vlade, do pravosuđa, kazališta, Crkve i Boga, onoga lažnog i onoga pravog. I na kraju nalazimo rješenje u odlasku na njegov Grabarak. Kao uvjereni *hepiender*, čiji junaci, kao što je to slučaj i u mojim omiljenim vesternima, na kraju uvijek odjašu s voljenom osobom prema sunčanu smiraju, uspio sam Žorža nagovoriti da i u *Bažuleku* na kraju pronađemo Noinu arku i spas od općeg potopa. Žorž je za razliku od mene bio krležijanac i možda bi taj kraj u njegovoj interpretaciji bio krležijanski sumoran. *Profesore*, rekao sam mu, *tu sad nastupa moj čovjek, John Ford, i taj naš Bažulek odlazi tamo gdje ste i vi bili najsretniji, u Grabarak.*

I kad sam se i ja napokon jednom popeo na taj Grabarak te ispred njegove kuće bacio pogled u dolinu, što sam ugledao? Njegov Karlovac... Tu se vide ti zavičajni korijeni i vezanost za zlatne dane djetinjstva i mladosti. I kao što ja ne mogu bez svojega Hawk Cityja, tako bi se Žoržu uvijek ozarilo lice kada bi počeo govoriti o svojem djetinjstvu i svojoj mladosti u gradu na četiri rijeke. Njegova osobito draga sjećanja bila su vezana uz košarku, u kojoj je on kao igrač nekoć slavnoga karlovačkog Željezničara postizao izvrsne rezultate.

A kad smo već kod košarke, ispričat ću jednu zgodnu anegdodu. Žorž je bio veliki navijač glasovitih Lakersa iz Los Angelesa, a ja žestoki navijač njihovih najvećih protivnika, Boston Celticsa. Tu smo se baš jako kosili... I kad su se 2008. nakon duga vremena ta dva stara kluba, dvije dinastije, napokon našla u finalu NBA lige, kladili smo se tko će pobijediti za porciju kremšnita u nama dragoj jaskanskoj slastičarnici „Bijeli jorgovan“. Celticsi su pobijedili s 4 : 2 i to su mi vjerojatno bile najslade kremšnite u životu. No, vratio je on to meni. Kad je prvi put nakon toga otišao u Ameriku, donio mi je jedan oveći paket. Uvijek bi mi iz Amerike slao prigodne razglednice i donosio neke drage sitnice, knjige i suvenire vezane uz moje simpatije, filmove i glazbu, vestern i jazz, na primjer poštanske marke s Johnom Wayneom i Frankom Sinatrom. Odmotam ja taj paket, a u njemu ljubičasto-zlatni sat Lakersa. Tim poklonom naučio me toleranciji. Kada sada vidim taj sat, sjetim se da imamo prijatelje koji vole nešto drugo nego mi te da moramo cijeniti i uvažavati i one koji su drukčiji. Nema dobrih Celticsa bez dobrih Lakersa, kao ni dobrog Dinama bez dobrog Hajduka.

Kako je zapravo počelo naše prijateljstvo? Prestala je djelovati naša spisateljska trojka, ja sam radio predstave u jaskanskom kazalištu, napisao za Trešnju *Dedeka Kajbumščaka* i za Komediju, s Arsenom Dedićem, mjuzikl *Lady Šram*, a onda je započeo rat. Jedne subote ujutro zatekao sam se u nekoj jaskanskoj mesnici i ugledao Žorža u drugom dijelu prostorije. Bila je gužva, a ja nisam baš bio siguran zna li on uopće tko sam ja i sjeća li me se s onih svojih „dežurstava“ na *O'Kaju*, no kada me je ugledao, oglasio se preko cijele mesnice: *Gospo! Škrabe! Imali u okolici Jasko bijesnih lisica?* I od tih bijesnih lisica sve je krenulo... Počeli smo se nalaziti na kavama u jaskanskim kafićima i u slastičarnici. Jednostavno smo odgovorili jedan drugome i bilo nam je lijepo družiti se. Negdje sam već i napisao da su, ako se prisjetimo naših davnih predaka, njegov kozačko-paški temperament i moj furlansko-poljski bili nekako kompatibilni. Kada sam svojedobno u nekom društvu spomenuo da je Žorž po majci kubanski Kozak, jedan fini zagrebački gospodin, ugledni redatelj, unezvjereno me prekinuo: *Ninek, zaboga, svakaj pripovedaš, otkud Kozaci na Kubi?*

Nije mi povjerovao, sve dok mu na zemljovidu nisam

pokazao da u južnoj Rusiji postoji rijeka Kuban. U svakom slučaju, složili smo se Žorž i ja da su se njegovi i moji preci, Kozaci i Poljaci, nekad tukli na onim dalekim stepama, ali da su i jedni i drugi te stepe voljeli. Nismo mi baš puno razgovarali o kazalištu. On je bio krležijanac, ja baš i ne. Jednom sam mu u žaru rasprave rekao da je Andrić sigurno bolji pisac od Krleže. On je navijao za Krležu. Pokušao sam mu primjerom dokazati kako Andrić u jednoj rečenici može sažeti neku finu misao i doživljaj, a da Krleži za tako što treba najmanje jedna stranica. Prigovarao sam Krležinu režimskom sluganstvu, a on mi je odgovorio da ni Andrić u tom pogledu nije bio bolji. Složili smo se da su obojica bili izvrsni pisci, ali manje izvrsni ljudi. Onda se jednog dana u nekim hrvatskim novinama pojavila anketa o najboljim hrvatskim romanima svih vremena. A kad ono, na vrhu rang-liste Žorža Para dva Andrićeva romana, ispred Krleže! Naravno da sam ga odmah nazvao.

Gospon pisac, bili ste očito uvjerljivi, komentirao je kroz smijeh.

Razgovarali smo o našim omiljenim piscima, na primjer o Dostojevskom i Tolstoju, o tome zašto je od tri Karamazova sinu dao baš ime Aljoša, što je također svjetsvna poruka. Od Tolstojevih djela najviše je volio *Kozake*, ali i *Rat i mir*. Razveselio se kad je čuo da je „moj“ Vladko Maček na uzglavlju kreveta uz *Bibliju* držao i *Rat i mir*. No nismo uvijek razgovarali, pokoji put smo jednostavno šutjeli i promatrali nebo, voćke, ptice, leptire i prolaznike.

Prvu posrednu suradnju ostvarili smo 1995. kada je Žorž, kao intendant zagrebačkoga HNK-a, u povodu stote obljetnice otvorenja zgrade od mene naručio adaptaciju Šenoina epskog romana *Kletva*. Bio je to ogroman posao, igrao je cijeli ansamb, publika je voljela taj spektakl u režiji Želimira Mesarića, a i Žorž je bio zadovoljan. Protetklo je zatim još devet godina, mi smo se i dalje družili, ali ni u snu nisam pomišljao da ćemo ikada zajedno raditi neku predstavu. Onda je 2004., po povratku iz Amerike, Žorž trebao na Opatovini režirati *Falstaffa* sa Zlatkom Vitezom u naslovnoj ulozi, no netom prije početka proba Vitez se razbolio. Žorž je tih dana slučajno sreo mojeg prijatelja, filmskog redatelja Zorana Tadića, koji je često u društvu sa Želimiro Mesarićem dolazio u Jasku na moje kazališne premijere. Nije naime baš sva hrvatska kultura smještena na prostoru između „Mimare“ i „Lisinskog“,

nešto se događa i kad predete Savski most. Tako je i Zoran Tadić, malo prije tog susreta s Parom, u Jaski gledao moju adaptaciju Šenoine *Ljubice*, koju sam postavio 2003. Ispričao je to Žoržu, koji me je istog dana nazvao i rekao: *Gospon pisac, sad je napokon vrijeme da napravimo i jednu zajedničku predstavu. Mogu li ja tu vašu 'Ljubicu' pročitati?* Velim ja njemu da bi to bilo super i neka samo dođe po tekst. Dotunjio je odmah sutradan u neka-kvu džipu na kojem nešto nije štimalo s jednom gumom. Odvezao ga je do vulkanizera, a mi smo sjeli u susjedni kafić gdje je Žorž počeo čitati tekst. U jednom trenutku veli on: *To je genijalno, ja bi to delal...* I onda ja njemu, kao učenik i vjerni sljedbenik Johna Forda, dodam i prilog u kojem sam napisao što se sa svakim od junaka *Ljubice* događalo prije radnje komada, a što poslije. To ga je također oduševilo pa sam to dodao i kada sam *Ljubicu* poslije objavio u knjizi. A Žorž ju je te 2004. postavio s Histrionima na Opatovini. Bila je ta predstava veliki hit i prikazivala se dvije godine.³ Gledatelji su je jako voljeli, a dobila je više nagrada, među njima i brojne glumačke. Žorž je svaku večer bio na Opatovini i uživao. Sjećam se da je na premijeri do nas sjedio Šenoin unuk Zdenko. Fini gospodin... Nije nam bilo baš svejedno kako će reagirati i što će nam reći. Poslije predstave šutke je prišao te nas je, vidno ganut, zagrlio i rekao: *Bog vas blagoslovio!* To je možda najbolja kritika koju čovjek može dobiti.

I tu je krenula ta moja i Žoržova neposredna suradnja. Uvijek smo se pritom pitali zašto nešto postavljamo sada i ovdje. U osuvremenjenoj *Ljubici* radilo se o dolasku crnog i crvenog totalitarizma koji se nadvija nad Europu i naše krajeve te o rušenju i nestajanju građanskog svijeta. Žorž bi mi znao reći: *Lako je vama, gospon pisac, kad ste vi mačekovac. Vi bez problema možete tući i po desnima i po lijevima. Vi iz tog vašeg centra ne štedite ni jedne ni druge.* Njemu se sviđalo što ja nisam opterećen nikakvim ekstremima, nego sam na neki način sljedbenik jedne nažalost neshvaćene i prevladane ideje trećeg, srednjeg, socijalnog, demokratskog i mirovotvornog puta na kojem se krajem tridesetih godina nalazilo barem osamdeset posto hrvatskih građana. Jer, kao što je rekao Vladko Maček: *Ako ideš jako desno ili jako lijevo, završit ćeš u grabi.* Žorž je znao da ja te ideje gotovo svakodnevno telefonski bistrim s nekim mojim istomišljenicima, uglednim ljudima iz

svijeta hrvatske kulture i politike „srednjeg puta“, poput Zvonimira Berkovića, Krste Cvičića, Žarka Dolinara, Zlatka Crnkovića, Josipa Torbara ili Borisa Urbica, koji se nisu zadovoljavali postojećim rješenjima i smjerom kojim se demokratska Hrvatska počela kretati devedesetih godina. Njihove i moje dvojbe i sumnje izrazio sam Žoržu u konstataciji: *Lijevi i desni razbojnik su se pomirili i piju na šanku. Mi, koje su mlatili i jedan i drugi, nismo za tim šankom. Mi i dalje visimo na križu.* On je te moje ideje i razmišljanja na kraju *Ljubice* sjajno otjelovio. Dok se nad Opatovinu podižu Hitlerova i Staljinova zastava, junaci predstave, predstavnici kakve-takve hrvatske građanske populacije, povlače se pred rafalima prema streljačkom zidu. Jedinu njegovu, vrlo umjesna i izvrsna, intervencija u tekst bio je prijedlog da u radnju uvedemo i Oktavijana Miletića, koji o svemu tome snima dokumentarni film.

Nakon toga je 2011. uslijedila još jedna rado gledana histrionska predstava na Opatovini, *Idu svati, mlade ni!*, u kojoj smo se obračunavali s hrvatskom tranzicijom i „prijetvorbo“, ali i odnosom matične zemlje i vlasti prema dijaspori i hrvatskom živilju u Bosni i Hercegovini. Treća naša histrionska predstava bila je *Francekova teta*⁴, odigrana na Opatovini 2016., a čija se radnja zbivala 1990., na dan odigravanja povijesne utakmice između Dinama i Crvene zvezde, koja je na neki način označila početak agresije na Hrvatsku, ali nam je poslužila i kao kulisa pred kojom se na brzinu presvlače dresovi, mijenjaju strane i hvataju nove pozicije. Tu predstavu Histrionima još uvijek igraju i još uvijek se za svaku izvedbu traži karta više.

Godinu dana prije toga, pojavio se Tomislav Štriga, ravnatelj KNAP-a i stari histrion, koji nam je ponudio da nešto zajednički pripremimo za njegovo kazalište na Peščenici. Žorž tada nije gotovo ništa radio i bio je na neki način *persona non grata* u takozvanim velikim kazalištima. Kako smo često razgovarali o našim omiljenim piscima, tako je na red došao i Gogolj. Žorž mi je spomenuo da je svojedobno radio Gogoljeve *Kartaše* u Sloveniji i da mu se taj tekst sviđa, pa me je zamolio da ga pročitam. To sam naravno i učinio i *Kartaši* su me podsjetili na odličan američki film *Žalac* s Paulom Newmanom i Robertom Redfordom, potaknuvši me na pisanje teksta o varalicama. Živimo u vremenu i u društvu gdje svaki dan svjedočimo brojnim prijevarama i gdje su prevaranti junaci u svim

moćnim situacijama i na svim mogućim razinama. Idemo dakle napraviti komad o varalicama i smjestiti ga u nama dragu Opatiju bajnu, koja nas podsjeća na neke lijepe dane kad smo Setalim Lungomarem dok je na terasi hotela Kvarner pjevao zaštitni znak našeg djetinjstva i mladosti, Ivo Robić. Otuda je došao i naslov komada, *Malo morgenu*.⁵ A kako smo i Žorž i ja uvijek tražili kazalište u kazalištu, u tome našem *Malo morgenu* glumac je trebao poslužiti kao oruđe i oružje tim varalicama i lažitorbama, a sve za sitan honorar. I onda nam se ukazao Mladen Vasary, koji je davne 1972. debitirao naslovnom ulogom Svebora u prvom komadu trojke Škrabe-Senker-Mujičić u kazalištu na Trešnjevki. Glumac kojeg volimo i Žorž i ja, vrhunski, ovjenčan slavom na mnogim inozemnim pozornicama, a kod nas zametnut i zapostavljen. I tu se Vaske sjajno iskazao igrajući četiri uloge za koje je bio nagrađen Nagradom hrvatskog glumišta.

Iz KNAP-a je godinu dana potom odmah uslijedila i naruđba za novi komad. I kako jedna ideja vuče drugu, jedan uspjeh drugi, nakon Vasaryjeve četiri uloge u *Morgenu*, Žorž i ja došli smo na ideju da omogućimo takvu glumačku paradu cijelom glumačkom kvartetu. Više od četiri glumca KNAP naime ne može platiti. I Žorž i ja voljeli smo glumce i njima smo uvijek podređivali i tekst i predstavu. Jer ako ne voliš glumce i publiku, zašto se onda uopće baviš kazalištem? Možeš napisati tekst za neki svoj određeni krug poklonika i za tri, četiri kazališna kritičara ili za žiri koji će ti dati nagradu, a onda će ti predstava igrati tri puta: prvi, zadnji i jedini. Gore na Opatovini, kada ti svake večeri dođe osamsto ljudi, onda ili jesi ili nisi, kao gladijator u rimskom cirkusu. Bilo kako bilo, kao ljubitelju vesterne na um mi je tada pao film *Winchester 73* Anthonyja Manna u kojem glavnu ulogu igra puška koja povezuje prizore i spaja radnju. Takvu ulogu u našem idućem koma-

³ Premijera je održana 17. VII. 2004. Sc. D. Jeričević, kost. M. Žarak. Izbor glazbe N. Škrabe.

⁴ Premijera je održana 9. VII. 2011. Sc. D. Jeričević, kost. I. Škomrlj i E. Ulip.

⁵ Bila je to prazna izvedba, a održana je 9. VII. 2016. Sc. A. Paro, kost. J. Tomić.

⁶ Prazna izvedba ove komedije održana je 3. XII. 2015. Sc. A. Paro, kost. J. Tomić.

Nino Škrabe: *Malo morgén*, KNAP Zagreb, 2015.

du, *Koltovi generala Pattona*⁷, imali su pištolji, trofejni koltovi čuvenog američkog generala iz naslova komada. Kao tema nametnula nam se hrvatska tolerancija odnosno netolerancija jer smo iz dana u dan bili svjedoci nesnosne netrpeljivosti i mržnje među drukčije mislećim ljudima i grupama. Sve je u toj predstavi završavalo u nekoj mojoj jaskanskoj palanci gdje se na kraju dogodi masakr. To je zapravo jedini moj komad gdje nema ni nekoga prividnog hepienda jer se svi na koncu međusobno poubijaju. Ili to možda i jest hepiend jer drugo nisu ni zaslužili. I onda je poslije toga došao već spomenuti *Bažulek* kao kruna naše suradnje. Tu sam prvi put u životu pisao jedan tekst s redateljem korak po korak, prizor po prizor. I onda završavam, kao što je Aljoša Paro i zapisao, smireno, spo-

kojno, odlazeći zajedno sa suncem prema zapadu, u nepoznato, prema tišini, prema vječnosti.⁸

Previše boravam pred tim nesretnim kompjuterom pa svaku večer prohodam svojih pet kilometara. Žorž je to znao pa me je u posljednjoj godini života, kada već nije bio dobro, zamolio da mu se javim dok hodam i da mu opisujem ono što vidim. Mjesečinu nad šumom, maglicu nad poljima, zvijezde nad Plešivicom... Najviše su ga veselile male stvari. Primjerice, kada bi sjedio u mojem vrtu, uživao je u tišini i miru, a onda bi odjednom pokazao na grm ruža. *Kako je meni ona ružica lijepa. Gospođo, ima li kakve šanse da ja tu ružicu ponese sa sobom?* Radilo

se obično o jednoj jedinoj ružici ili nekeke drugom cvijetu. To su te neke stvari koje možda čak ni ljudi koji su godinama s njim surađivali ili su ga dugo poznavali, nisu znali ili ih s njim nisu mogli povezati.

Napisao sam pogovore za dvije Žoržove posljednje knjige. Još nismo ni počeli surađivati u kazalištu kad me 1999. zamolio da napišem pogovor za knjigu *Razgovor s Miletićem*. Taj pogovor sam naslovio *Vrapčić*. Jednom je Žorž dolazio k meni, a bilo je točno podne, dakle za mene rano ujutro, jer sam ja noćna ptica, noćni jastreb. Vidio sam ga kroz prozor da se saginje na prilaznoj stazi. Izadem je pred njega, a on drži vrapčića u ruci i veli mi: *Njega sada treba spasiti. Ispao je iz gnijezda, a ne zna letjeti. Kaj da napravimo?* Probao ga je baciti na krov, ali vrapčić je opet pao na zemlju, a mačka je već vrebala iz susjedna dvorišta. Pokuša Žorž opet i vrapčić opet tresne dolje. I onda se ja popnem na ogradu i on mi ga položi u ruku. Ja ga lagano bacim, a on poleti. I odmah mu se pridruže veselom cikom drugi vrapci, valjda njegovi roditelji i obitelji, pa svi radosno odlete prema nebeskom modrilu. To je za mene bila Žoržova životna režija i tako sam i napisao u tom pogovoru. A kad je 2010. trebao objaviti svoju posljednju knjigu *Pospremanje* ponovno me zamolio da mu napišem pogovor. Taj sam tekst naslovio *George the Laker*, zbog njegove fascinacije košarkom i Kalifornijom gdje su ga posebno oduševljavale tamošnje pustinje o kojima je i pisao u svojim američkim putopisima. Žorž je bio sjajan pisac, po meni uz Matka Peića najveći hrvatski putopisac novog doba.

U našim susretima Žorž je često govorio o glumcima s kojima je radio i bio je pun anegdota i sjećanja na dane koje je proveo s njima. No nije bio baš sretan s onim što se posljednjih godina događalo u hrvatskom kazalištu, na kazališnoj akademiji, u hrvatskoj kazališnoj kritici. Ipak, nikad nije bio grub niti je o drugima govorio s omalovažavanjem. Jednostavno je uzeo odmak, distancu. Možda sam mu ja zbog toga i odgovarao jer sam uvijek bio pomalo off, ono što se kaže „daleko od razuzdane gomile“. Što se politike tiče, uvijek je sa simpatijama govorio o

Savki Dabčević-Kučar i Miki Tripalu i bilo mu je žao što nisu brže reagirali u samom početku stvaranja neovisne Hrvatske. Žorža niste mogli strpati u neku političku kutiju ili bocu s etiketom. Nikad nije bio uniformirana osoba. U njemu ste mogli pronaći i liberala i socijalista i socijal-kršćanina i hrvatskog domoljuba i kozmopolita. Da, i dinamovca... Bio je legalist koji voli svoju zemlju i svoj narod, a poštuje sve zemlje i narode svijeta te sve ljude dobre volje. Po tati Pažanin i katolik, a po mami Kozak i pravoslavac, na neki način je uživao u tom dvojstvu jer je mogao disati na oba plućna krila. A meni je to također odgovaralo.

I na kraju, o kraju. Žorž je zadužio zajedničkog nam prijatelja da mi javi kada umre te da za njegov sprovod pronađem svećenika koji bi meni odgovarao. Nikakvih drugih govora nije želio. Nazvao sam dragog prijatelja iz mojeg kraja, sveučilišnog profesora, našega najvećeg stručnjaka za socijalni nauk Crkve, monsinjora Stjepana Balobana, koji je također član jaskanskog Ogranka Matice hrvatske. O njemu je Žorž uvijek govorio sa simpatijama, a on je Žorža iznimno cijenio. Obavio je obred decentno i dostojanstveno pa vjerujem da bi Žorž bio zadovoljan. Urna s njegovim pepelom položena je u grob na Pagu, a njegov sin Aljoša ispričao nam je što se tom prilikom dogodilo.

Bilo je vedro nebo, lijep svibanjski dan. Na sprovodu je bilo malo ljudi i svećenik. I onda se naglo nad njima pojavio tmasti, olujni oblak, spustio se pravi pljusak, zagrmjelo je, jedna munja zaparala je nebom i udarila pedesetak metara dalje od groba. Odmah nakon toga nestalo je oblaka i zavladała je tišina. Bila je to posljednja režija jednog velemajsora, na otoku koji je toliko volio.

⁷ Praizvedba ove komedije održana je 16. XII. 2016. Sc. A. Paro, kost. J. Tomić, gl. D. Šimunović.

⁸ Aljoša PARO, „Imam potrebu da nešto napišem“, u Nino ŠKRABE, *Dobri čovjek Bažulek – Georgiju Paru u spomen*, 126-128.